

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
proefsleuven langs de
Munnekezijlsterried en de Oude Lauwers
te Munnekezijl en Pieterzijl, gemeente
Zuidhorn (Gr.)**

M.J.M. de Wit

ARC-Rapporten 2005-124

Groningen
12 december 2005
ISSN 1574-6887

Afbeelding 1 De ligging van Pieterzijl.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

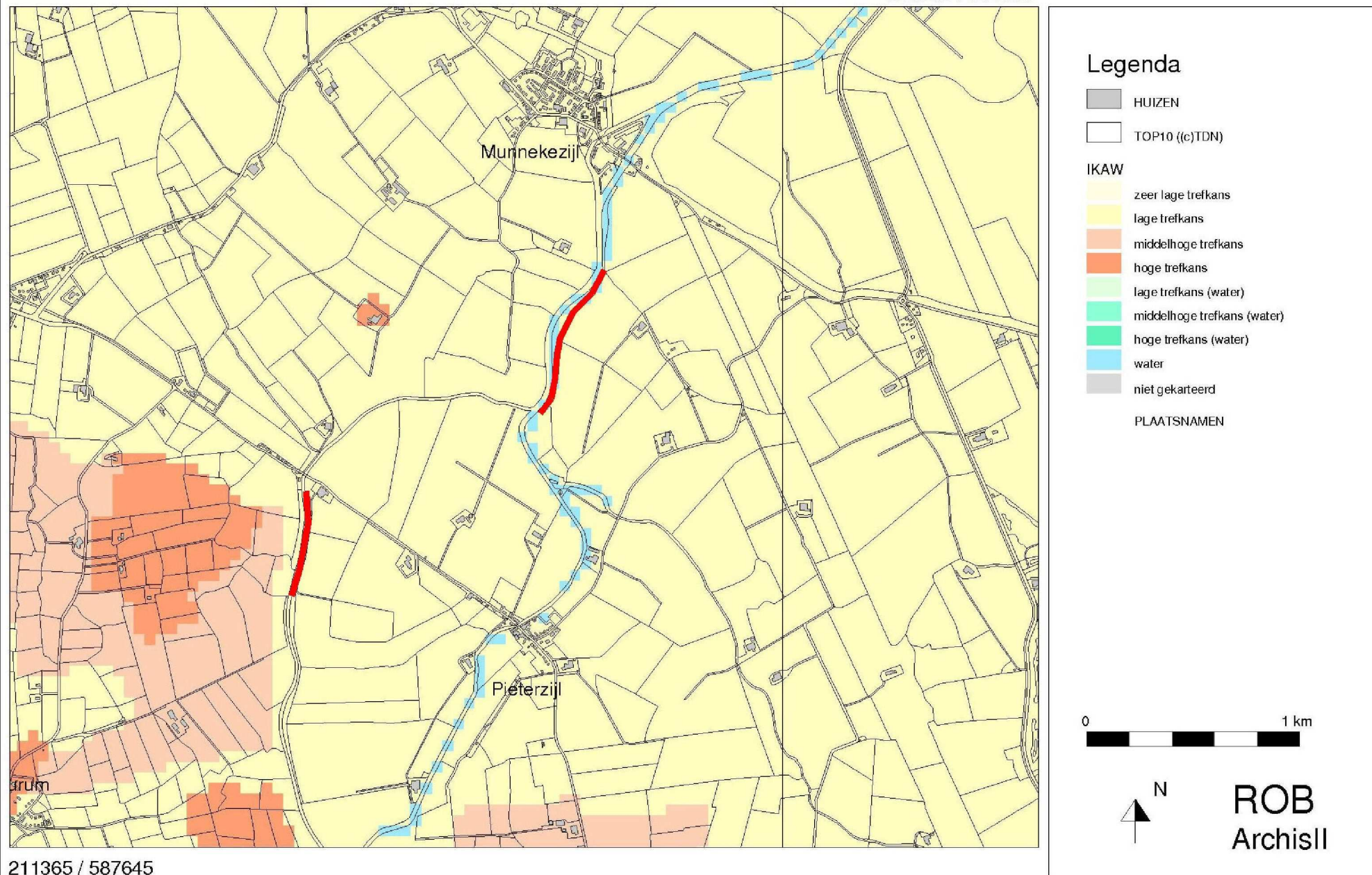
Tussen het Van Starckenborghkanaal en het Lauwersmeer wordt door de provincies Groningen en Fryslân middels project 'EVZ Lauwers' een ecologische verbindingszone gerealiseerd. De werkzaamheden bestaan uit zowel het verhogen als het verleggen van kaden. Dit laatste gebeurt om plasdras-zones (volgens het model 'otter') te creëren.

Binnen het tracé is een aantal knelpunten geconstateerd. Ten zuiden van Munnekezijl en Pieterzijl liggen twee dijkjes die volgens de provincie Groningen gekwalificeerd zijn als 'cultuurhistorisch waardevol' en 'visueel landschappelijk betekenisvol' zijn, maar in de Nota Oude Groninger Dijken niet zijn opgenomen. De vraag is of deze oude dijkjes zomaar verplaatst kunnen worden.

De provincie Groningen vroeg Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) op deze twee dijkjes een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven uit te voeren, om de precieze aard en ouderdom ervan vast te stellen. Dit onderzoek werd uitgevoerd op 24 en 28 november 2005 door drs. J.Y. Huis in 't Veld en mw. drs. M.J.M. de Wit.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

De onderzoeksgebieden liggen respectievelijk ten zuiden van Munnekezijl en ten westen van Pieterzijl (afb. 1 en 2). Volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie) hebben beide gebieden een lage trefkans op archeologie.

Afbeelding 2 Munnekezijl en Pieterzijl en omgeving met de IKAW waarden. De onderzoeksgebieden zijn in rood aangegeven. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Archis II, 25 november 2005.

1.3 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2005/319
Provincie	Groningen
Gemeente	Zuidhorn
Plaats	Munnekezijl en Pieterzijl
Toponiem	Munnekezijlsterried/Oude Lauwers
Kaartblad	6F
Coördinaten	212.759/589.294 en 212.721/588.876 214.160/590.329 en 213.890/589.726
Periode	Late Middeleeuwen
Type object	Dijk
Type bodem	Matig tot sterk siltige klei
Geomorfologie	Zeeboezem Oude Lauwers

1.4 Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is het vaststellen van de precieze aard en omvang van de dijken langs de Oude Lauwers en de Munnekezijlsterried. In het Programma van Eisen (PvE), opgesteld door drs. C.G. Koopstra van ARC bv en goedgekeurd door dr. H.A. Groenendijk, Provinciaal Archeoloog van Groningen, wordt een aantal specifieke onderzoeksvragen geformuleerd. Deze luiden:

- 1 *Gaat het bij beide objecten om een dijk of een kade?*
- 2 *Zijn deze in één of meerdere fasen opgeworpen?*
- 3 *Wat is de exacte ouderdom van de dijkjes/kaden?*

1.5 Werkwijze

Op beide onderzoeksterreinen zijn in totaal drie proefsleuven met de hand gegraven (afb. 3). De sleuven waren ca. 3–4 m lang en 50 cm diep. Van alle sleuven is één van de profielen gedocumenteerd (gefotografeerd en getekend, schaal 1:20). Vondsten zijn verzameld per laag. Tenslotten zijn de sleuven weer dichtgegooid. Op een aantal plaatsen in de sleuven is iets dieper gegraven, tot op de natuurlijke ondergrond, om een compleet profiel van de dijken te verkrijgen.

2 Resultaten

2.1 Oude Lauwers, Pieterzijl

In de dijk langs de Oude Lauwers te Pieterzijl zijn twee proefsleuven aangelegd, proefsleuven 1 en 2. In de profielen van beide proefsleuven is waargenomen dat de dijk twee ophogingslagen heeft (afb. 4). De onderste ophogingslaag, bestaande uit bruine, matig siltige klei, ligt direct op de natuurlijke ondergrond (grijze klei, sterk siltig). Deze laag vormt het begin van het dijkje. Hierboven bevindt zich een pakket grijsbruine, matig siltige klei. Bovenop dit tweede ophogingspakket ligt de bouwvoor. In de bouwvoor is recent vondstmateriaal aangetroffen zoals (fabrieksvervaardigde) baksteen. In het profiel van proefsleuf 2 is tussen beide genoemde lagen nog een lichtgrijsbruine laag matig siltige klei aangetroffen. Deze

Afbeelding 3 De lokaties van de proefsleuven. Kaart: B. Schomaker.

laag is in het profiel van sleuf 1 niet aangetoond. Ook bevinden zich hier in het bovenste ophogingspakket her en der wat plaggen.

2.2 Munnekezijlsterried, Munnekezijl

In het dijkje langs de Munnekezijlsterried is één proefsleuf aangelegd, proefsleuf 3. Het profiel van deze sleuf laat eenzelfde beeld zien als in proefsleuf 2 langs de Oude Lauwers (afb. 4). Ook hier bevindt zich tussen beide ophogingslagen een lichtgrijsbruine laag matig siltige klei.

2.3 Vondsten

Tijdens het archeologische onderzoek is een aantal vondsten aangetroffen. Op de overgang van de natuurlijke ondergrond naar de onderste ophogingslaag in proefsleuf 2 is een dichte zoetwatermossel aangetroffen die is meegenomen voor eventuele ¹⁴C-datering (vnr. 1). In de bovenste ophogingslaag is in proefsleuf 3 een stukje porselein en een pijpenkopje aangetroffen (vnr. 3). Van de onderste ophogingslaag is in proefsleuf 1 een monster genomen (vnr. 2).

3 Conclusies

Aan de hand van de resultaten van het IVO kunnen de volgende antwoorden worden gegeven op de in het PvE gestelde onderzoeksvragen:

1 *Gaat het bij beide objecten om een dijk of een kade?*

Bij beide objecten betreft het een dijk of een kade. Gezien de identieke opbouw van beide, gaat het vrijwel zeker om één doorlopende dijk/kade.

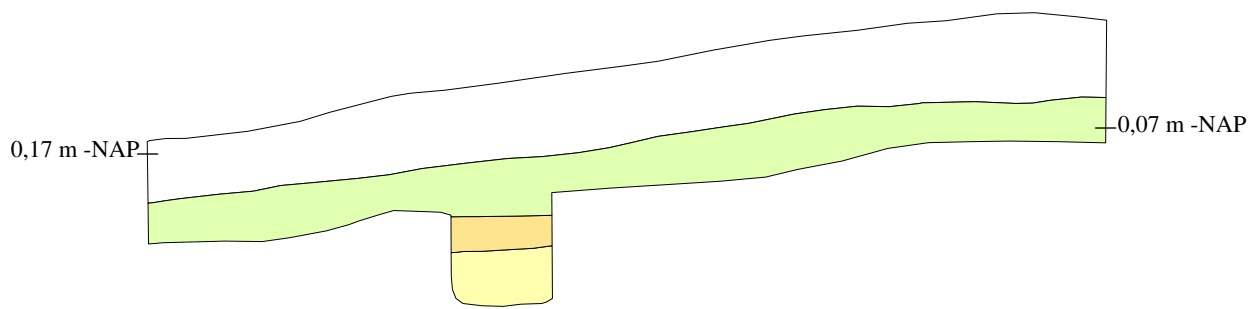
2 *Zijn deze in één of meerdere fasen opgeworpen?*

De dijk/kade is in twee fasen opgeworpen. De oudste fase bestaat uit een bruine matig siltige kleilaag. De dikte van deze ophogingslaag is tussen de 14 en 20 cm dik. De bruine laag bestaat uit slib dat is opgebaggerd uit de Lauwers.¹ De jongere fase bestaat uit een grijsbruine matig siltige kleilaag van die tussen de 20 en 40 cm. In de proefsleuven 2 en 3 werd tussen deze twee lagen een laag lichtgrijsbruine matig siltige klei aangetroffen, met een dikte variërend van 10–20 cm. Deze laag hoort waarschijnlijk bij de eerste ophogingsfase, als extra versteviging. Hierdoor is het oudste ophogingspakket tussen 24 en 40 cm dik.

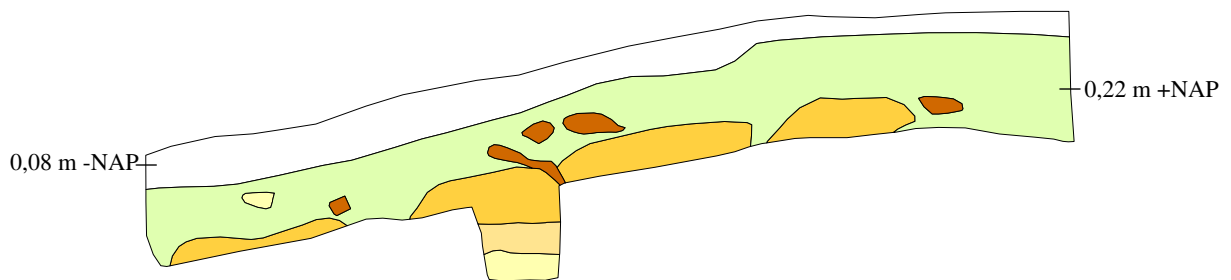
3 *Wat is de exacte ouderdom van de dijkjes/kaden?*

Uit het weinige vondstmateriaal dat tijdens het onderzoek is geborgen, blijkt dat de bovenste, tweede ophogingslaag uit de Nieuwe Tijd stamt. Uit deze laag zijn een stukje porselein, een pijpenkopje en baksteen afkomstig. Uit de eerste ophogingslaag zijn helaas geen vondsten afkomstig. Uit de overgang vaste ondergrond naar eerste ophogingslaag is een zoetwatermossel meegenomen voor eventuele ¹⁴C-datering. Wanneer gekeken wordt naar de literatuur, kan deze fase aan het eind van de Late Middeleeuwen worden geplaatst, om precies te zijn in 1476 (Hacquebord & Hempenius 1990, p. 40).

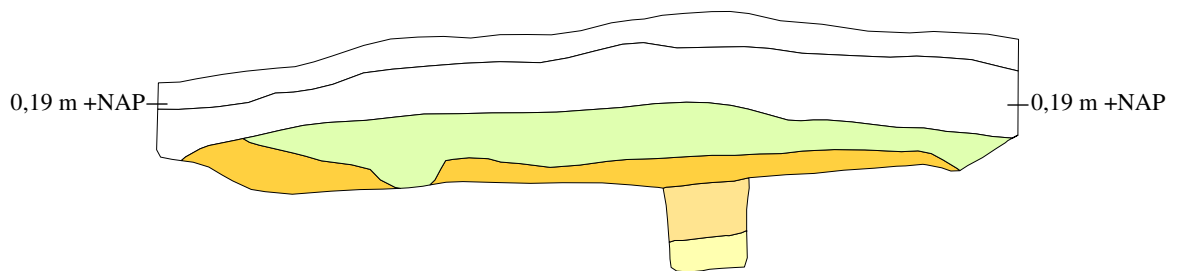
¹Mondelinge mededeling dr. H.A. Groenendijk.

Zuidprofiel proefsleuf 1

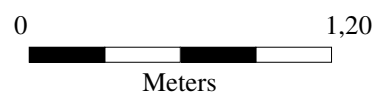
Zuidprofiel proefsleuf 2

Noordprofiel proefsleuf 3

Legenda

- Natuurlijke ondergrond
- Ophogingspakket I (bruine klei)
- Ophogingspakket I (lichtgrijs/bruine klei)
- Plaggen
- Ophogingspakket II
- Bouwvoor

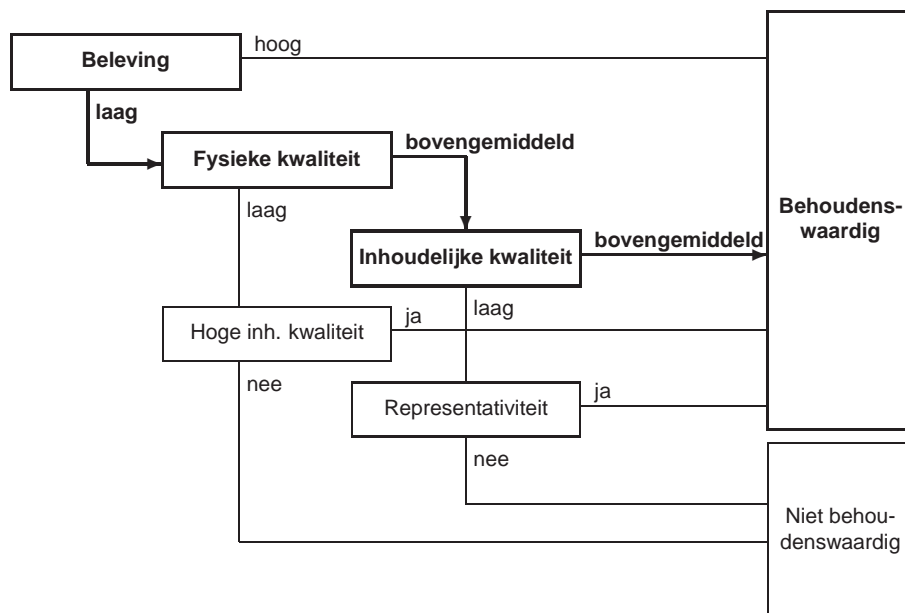
De oorspronkelijke, vermoedelijk laatmiddeleeuwse, dijk zal niet hoog zijn geweest (maximaal ca. 0,18 m +NAP), een teken dat de Lauwers ten tijde van de aanleg van de dijk niet erg actief meer was en het een zoetwatermilieu betrof. Ook de aangetroffen zoetwatermossel (vnr. 1) geeft dit aan. Diatomeën-onderzoek naar het monster dat is genomen uit de sliblaag (vnr. 2), kan een goed inzicht geven in het milieu ten tijde van de aanleg van de dijk.

4 Waardering volgens KNA 2.0

Hieronder vindt u de waardering van de resultaten volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 2.0. De waardering bestaat uit een scoretabel met uitleg en een beslissingsdiagram. In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien (mogelijke scores: 1 t/m 3). Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde. In het beslissingsdiagram wordt op basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is. De behoudenswaardigheid van de vindplaats is het leidende criterium voor het bepalen van de noodzaak voor vervolgonderzoek. Een korte uitwerking van de criteria waarmee in de scoretabel rekening wordt gehouden vindt u in bijlage 1. Voor een volledige beschrijving van de normen en regels volgens welke deze waardering tot stand is gekomen, staat de website van het College voor de Archeologische Kwaliteit tot uw beschikking (www.cvak.org). U vindt de documentatie voor deze waardering onder 'KNA: inventariserend veldonderzoek'.

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	2	De huidige vorm en de hoogte van de dijk wordt bepaald door de laatste ophoging. Echter, de dijk bevat nog een oude kern waardoor de ligging en het verloop worden bepaald.
herinneringswaarde	–	
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaafheid	3	In het profiel van de sleuven die door de dijk zijn aangelegd, is duidelijk te zien dat deze in twee fasen is opgeworpen. De lagen zijn in alle sleuven zichtbaar en de dijkbouw is dus intact. De oudste lagen zijn niet vergraven.
conservering	–	Uit de oude dijk zijn geen vondsten geborgen, slechts uit de jongste ophoging en dit betreffen vondsten die altijd goed geconserveerd blijven. Het monster dat uit de oudste fase is genomen, is (nog) niet bekeken, dus over de conservering van de oudste dijffase kan nog niets gezegd worden.

<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>	score	opmerkingen
zeldzaamheid	2	Het is niet uit te sluiten dat het hier een laatmiddeleeuwse dijk betreft. Bovendien is over dijken/kades langs binnenwateren niet veel bekend.
informatiewaarde	2	De hoogte van de oorspronkelijke dijk laat zien dat de Lauwers ten tijde van de aanleg geen actieve rol meer speelde en het hier een zoetwatermilieu betrof. De dijk betreft dus een binnenkade.
ensemblewaarde	2	De dijk verschaft, samen met de dijken in de buurt, inzicht in de bedijkingsgeschiedenis van de Oude Lauwers en de inpoldering van het gebied rondom.
representativiteit	2	De dijk is representatief voor de ingebruikname van het omringende landschap na de bedijking van de Lauwers.

5 Aanbeveling

Het archeologisch IVO door middel van proefsleuven langs de Munnekezijlsterried en de Oude Lauwers heeft aangetoond dat de dijken die hier liggen één en dezelfde dijk betreft en dat deze twee ophogingsfasen heeft. De oudste van deze ophogingsfasen kon niet direct door middel van vondstmateriaal worden gedateerd; de jongste dateert uit de Nieuwe Tijd. Wanneer echter de literatuur erop wordt nageslagen, zou de oudste fase uit de Late Middeleeuwen kunnen dateren, om precies te zijn rond 1475 (Hacquebord & Hempenius 1990).

Hoewel de ouderdom van de kern van de dijk niet direct is aangetoond, is de dijk volgens de waarderingscriteria van de KNA, versie 2.0, toch behoudenswaardig, temeer daar niet uitgesloten kan worden dat hij wel degelijk laatmiddeleeuws

is. Nader onderzoek zou hier meer uitsluitsel over kunnen geven, bijvoorbeeld door middel van een ¹⁴C-datering van de mossel (vnr. 1).

Alle besluitvorming op archeologisch gebied omtrent de dijk dient in overleg te gaan met de Provinciaal Archeoloog van Groningen, dr. H.A. Groenendijk.²

Literatuur

Hacquebord, L. & A.L. Hempenius, 1990. *Groninger dijken op deltahoogte*. Groningen.

²Provincie Groningen, Dienst Ruimte en Milieu, Postbus 630, 9700 AP Groningen, tel. 050-3164291.

Bijlage 1 Waarderingscriteria conform KNA 2.0

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaaftheid	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaaftheid sporen; ruimtelijke gaaftheid; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
informatiewaarde	1/2/3	idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio; diachronen context (voorkomen van monumenten uit openvolgende perioden binnen de micro-regio; landschappelijke context (fysisch- en historischegeografische gaaftheid van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart